

درس ۷: حکومت رضاشاه

دلایل تغییر سلطنت در ایران توسط انگلیس

- ۱- ترس انگلیس از نشر افکار کمونیستی از روسیه به ایران و به خطر افتادن منافع او
 - ۲- سرمایه‌گذاری انگلیس در جنوب در زمینه نفت به علت کشف نفت و پی بردن به اهمیت آن
 - ۳- قرار گرفتن ایران در سر راه هند و تجارت کالا بین دو کشور
 - ۴- وقوع انقلاب صنعتی و افزایش تولید کالا - نتیجه: توجه به ایران بعنوان بازار فروش - نتیجه: احتیاج به زیر ساخت‌ها برای فروش کالا
 - ۵- وجود برخی قیام‌ها مثل میرزا کوچک خان و شیخ محمد خیابانی و ترس انگلیس از پیروزی انقلابیون
 - ۶- تصمیم انگلیس برای استفاده از افراد نظامی وابسته به خود در کشورهای زیر سلطه به جای صرف هزینه بالا برای سربازان
 - ۷- عدم کارایی قاجارها برای انجام تغییرات مورد نظر انگلیس به علت نفرت مردم از قاجار و عدم همراهی با آنها
 - ۸- بی‌نتیجه ماندن قرارداد ۱۹۱۹ - نتیجه: آگاهی انگلیسی‌ها از اینکه سطح آگاهی مردم بعد از مشروطه بالا رفته و نمی‌توانند ایران را مثل هند تصرف کنند. - نتیجه: روی کار آوردن فردی وابسته به خود و رسیدن به اهداف خود از راه غیر مستقیم
- علت تغییر حکومت در ایران توسط انگلیس: رسیدن به اهداف خویش در ایران
- تغییر حکومت در ایران از طریق کودتا صورت گرفت: طرح‌ریزی و اجرای کودتا به سفارت انگلیس و نیروهای انگلیسی مستقر در ایران واگذار شد.

اقدامات انگلیس در کودتای ۱۲۹۹:

- ۱- انتخاب رضاخان از بین نیروهای قزاق توسط سید ضیاء (از سیاستمداران وابسته به انگلیس) و آبرون سایید (فرمانده نیروهای نظامی انگلیس در ایران)
- ۲- آشنا نمودن رضاخان با اهداف انگلیس در قزوین توسط آبرون سایید
- ۳- ملاقات آبرون سایید با احمد شاه و راضی نمودن او برای انجام کودتا از طریق اینکه حرکت رضاخان به تهران برای حفظ سلطنت ضروری است.
- ۴- حرکت نیروهای نظامی از قزوین به تهران و تسخیر مناطق مهم پایتخت و انجام کودتای ۱۲۹۹ (کودتای سیاه)

- نتایج کودتای ۱۲۹۹:

- ۱- سید ضیاء مهره سیاسی کودتا به نخست‌وزیری رسید اما پس از سه ماه استعفا داد و به اروپا رفت
- ۲- رضاخان مهره نظامی کودتا به ترتیب به مقامات زیر رسید:
سردار سپه - وزیر جنگ - نخست‌وزیر - پادشاهی

مهمترین اقدام رضاخان در دوره وزارت جنگ: تحکیم موقعیت خود به کمک انگلیس

اولین اقدام رضاخان برای رسیدن به اهدافش در دوره نخست وزیری: مطرح کردن حکومت جمهوری به جای حکومت سلطنتی مخالف: مدرس علت مخالفت: چون این کار را ابزاری برای رسیدن رضاخان به قدرت می دانست

یک نکته: مدرس مردم را به حرکت بر ضد این پیشنهاد تشویق کرد همچنان که شیخ فضل اله نوری سوءاستفاده از نام آزادی و مشروطه را وسیله‌ای برای افزایش نفوذ غرب و غرب‌گرایان سکولار در اداره کشور می دانست و آنچه پس از مشروطه تا پهلوی رخ داد دقت این دیدگاه را نشان داد.

عواملی که زمینه ساز به قدرت رسیدن رضا شاه شد:

- ۱- نبودن احمد شاه در ایران
- ۲- بدبینی مردم ایران نسبت به احمدشاه
- ۳- ممانعت انگلیسی‌ها از بازگشت احمد شاه به ایران به بهانه آرام شدن اوضاع ایران توسط رضاشاه
- ۴- بی‌اعتنا نشان دادن احمدشاه نسبت به اوضاع کشور
- ۵- برقراری امنیت و سرکوب شورش‌ها توسط رضاشاه مثل سرکوب شورش شیخ خزعل
- ۶- بدبینی مردم نسبت به احمدشاه و گرایش به رضاشاه در اثر تبلیغات طرفداران رضاشاه

به سلطنت رسیدن رضا خان

پس از آماده شدن اذهان مردم، ماده واحده‌ای به صورت طرح در مجلس مطرح شد مبنی بر:

- ۱- خلع قاجار از سلطنت
 - ۲- سپردن حکومت موقت به رضاخان
 - ۳- تشکیل مجلس مؤسسان برای تغییر چند ماه از قانون اساسی
- جز چهار تن از نمایندگان مجلس از جمله مدرس و مصدق سایر نمایندگان به این ماده واحده رأی دادند.
(به این ترتیب سرنوشت مشروطه، سلطنت مطلقه‌ای مستبدتر از قاجار شد که شاید آیت‌اله یزدی و شیخ فضل اله نوری آن را پیش‌بینی کرده بودند)
سرانجام با حمایت دولت‌های خارجی انتخابات مجلس مؤسسان انجام و این مجلس با نطق رضاخان افتتاح شد و پس از شش روز گفتگو، رضاخان به پادشاهی رسید و سلطنت در خانواده او موروثی شد.

آغاز فصل جدید تاریخ ایران با سلطنت پهلوی به نام استعمار نو

ویژگی‌های استعمار نو:

- ۱- عدم حضور نظامی دشمن
 - ۲- روی کار آوردن افراد وابسته به مستکبران و معماری اقتصاد، فرهنگ و جامعه بر اساس منافع استعمارگران
- تغییر سلطنت از قاجار به پهلوی مورد تأیید روشنفکران بود. علت: انجام اصلاحات و تغییرات در سایه امنیت اولیه که رضاخان ایجاد کرد
علت حمایت رضاشاه از اصلاحات: تثبیت موقعیت شاه

اقدامات و اصلاحات رضاشاه:

- ۱- ایجاد ارتش منظم:
- علت: چون رضاخان خود نظامی بود و با کودتای نظامی روی کار آمده بود.
اقدامات در این زمینه:
- (الف) سازماندهی ارتش و پلیس،
(ب) ایجاد نیروهای سه‌گانه،
(ج) تصویب قانون سربازی یا نظام وظیفه،
(د) صرف بخش زیادی از مالیات برای خرید اسلحه

نتیجه ایجاد ارتش منظم: سرکوب قیام‌ها و مخالفان

(ب) ایجاد زمینه برای ایجاد تصمیمات حکومت

نتیجه سرکوب مخالفان: الف) ایجاد محیط رعب و وحشت

۲- تغییر در شیوه اداره کشور:

نتیجه اجرای برنامه‌های دولتمردان رضاشاه در بخش اداری: ایجاد تغییرات در شیوه اداره ایران

مهمترین اقدامات در این زمینه:

۲- ساماندهی ثبت احوال و اسناد

۱- افزایش وزارتخانه‌ها و بازسازی آنها

۳- اصلاحات در نهادهای آموزشی، ادارات دولتی و دادگستری

نتیجه:

۱- ایجاد نظم که موجب توسعه شد

۲- افزایش قدرت شاه در اداره کشور- نتیجه: نادیده گرفتن مجلس و مشروطه و اجرای تصمیمات خود

یک نکته: برخی از مجریان این اصلاحات بعدها توسط رضاشاه به قتل رسیدن یا زندانی شدند.

۳- ایجاد خط آهن سراسری:

علت اهمیت راه آهن: راه آهن یکی از زیرساخت‌های مهم توسعه است

در دوره قاجار: ساخت خطوط محدودی در برخی مناطق

در دوره رضاشاه: احداث راه آهن سراسری

دو نظریه در زمینه احداث راه آهن:

الف) شرق به غرب - نتیجه: اتصال ایران به خط اصلی تجارت بین آسیا و اروپا

ب) شمال به جنوب - نتیجه: اتصال بندر ترکمن به بندر شاهپور (مورد تأیید رضاشاه قرار گرفت)

علت رد نظر اول: امکان دسترسی دشمنان انگلیس به هندوستان را فراهم می‌کرد در نتیجه با منافع انگلیس در تضاد بود

علل قبول نظر دوم:

الف) امکان دسترسی انگلیس به منابع نفتی شمال و انتقال آن به خلیج فارس

ب) مقابله با پیشروی روسیه در شمال از طریق انتقال نیروهای انگلیس به شمال

یک نکته: راه آهن ایران مهمترین عامل ارتباطی نیروهای متفقین در جنگ جهانی دوم بود

۴- اسکان عشایر:

- ویژگی‌های عشایر:

الف) بخش عمده‌ای از جمعیت ایران بودند

ب) دامداری وابسته به آنها بود

ج) توان نظامی آنها به علت شرایط زندگی و دسترسی به اسلحه بالا بود در نتیجه برای حکومت مرکزی ایجاد خطر می‌کردند

د) به علت شرایط نابسامان ایران در اواخر حکومت قاجار عشایر شورش کردند

دلیل اسکان عشایر توسط رضاشاه: مهار نیروی نظامی عشایر

ب) کاهش رونق دامداری و وابستگی ایران از نظر دامی به بیگانگان

نتیجه: الف) ایجاد خشم و نارضایتی در بین عشایر

۵- انباشت سرمایه شخصی:

استبداد فردی رضاشاه - نتیجه: دگرگونی در زندگی او - نتیجه: تبدیل شدن او به ثروتمندترین فرد ایران به علت تصاحب املاک بسیاری به خصوص در منطقه اجدادی خود از طریق:

الف) مصادره مستقیم (ب) نقل و انتقالات مشکوک اموال دولتی (ج) اجبار فروش زمینداران بزرگ و کوچک
نتیجه: الف) خشم عمومی (ب) عدم اعتراض مردم به تبعید او

۶- یک شکل کردن لباس و کشف حجاب: به نام تجدد و مقابله با کهنه‌پرستی
علت: حکومت پهلوی تنها راه ترقی را نابودی دین و سنن ایرانی می دانست
عکس العمل مردم: مقاومت مردم مثل: قیام مشهد در مسجد گوهرشاد و کشته و مجروح شدن آنها

دلایل مقابله رضاشاه با سنت‌های اسلامی:

تصور رضاشاه مبنی بر اینکه مهمترین راه پیشرفت کشور تقلید از غرب و فرهنگی غربی است
شروع: پس از مسافرت به ترکیه و آشنایی با آتاتورک و به تقلید از او

مهمترین اقدامات رضاشاه در مقابله با سنت‌های اسلامی:

- ۱- کشف حجاب
- ۲- تضعیف روحانیون از طریق:
 - دستور به روحانیون برای کنار گذاشتن لباس‌های مخصوص خود
 - تعطیل کردن دفترخانه‌های شرعی و ممنوع شدن دخالت روحانیون در مسائل اجتماعی
- ۳- ممنوع شدن مراسم عزاداری سید الشهداء
- ۴- جلوگیری از انجام آداب مذهبی

دلایل سست شدن پایه‌های سلطنت رضاشاه:

- ۱- سرکوب رضاخانی
- ۲- برخورد اهانت آمیز با دین

از میان برداشتن مخالفان:

برخورد رضاشاه با مخالفان: زندانی، تبعید و خانه‌نشین کردن
مهمترین دشمن رضاشاه: مدرس
علت: - خطرناک بودن مدرس برای رضاشاه
سرانجام مدرس: تبعید او به خواف و به شهادت رساندن او در کاشمر
- عدم آسان بودن از بین رفتن مدرس به علت حمایت مردم از او

رضاشاه و گرایش به آلمان:

رضاشاه درهای کشور را به روی آلمان‌ها گشود به علت دستور انگلیس به کشورهای زیر سلطه خود برای رابطه با آلمان
دلایل کمک انگلیس به آلمان بعد از جنگ جهانی اول:

- ۱- کمک به بازسازی آلمان
- ۲- جلوگیری از ورود کمونیسم به آلمان